

IN MEMORIAM

RICŒUROVO SRCE PRESTALO JE KUCATI*

Robert Maggiori

Francuski filozof umro je 20. maja 2005. godine u devedeset i trećoj godini života, ostavivši u svijetu priznato „refleksivno“ djelo

„**P**rozori Ricœrove misli otvoreni su prema cijelom svijetu“, napisao je s razlogom Jean Greisch. Oni su sada konačno zatvoreni. Sva svjetska filozofija ostala je u mraku. Paul Ricœur ju je hranio svojim djelima, prevedenim u svim zemljama, i njome se hranio u svom djelu, istinskom „središtu kritičke rasprave“ s velikim misliocima našeg vijeka, u kojem je htio da se ostvari ideal „zajedničkog filozofiranja“.

U septembru 2000. Paul Ricœur je objavio svoju posljednju veliku knjigu *Pamćenje, istorija, zaborav*, a u isto vrijeme je ponovno odštampana knjiga *Karl Jaspers i filozofija egzistencije* (u koautorstvu s Mikelom Dufrenneom) s kojom je 1947. godine stupio na filozofsku pozornicu. Tako je na svojoj intelektualnoj putanji postavio međaše, koji su ga s „egzistencijalističke“ pozicije, naslijeđene od njegovih učitelja Jaspersa i Gabriela Marcela, od razmišljanja o konačnosti i krivnji, doveli do fenomenologije, hermeneutike i, najzad, vraćanjem na početak, do razmatranja o pamćenju i vjernosti minulom vremenu, čime se u sve to upliće istorija, kao i o krivnji i pomirenju s prošlošću, čime se, na područje morala, uvodi problem oproštenja.

*

preuzeto iz *Liberation-a* od 21. maja 2005.

„Spojiti vodu i vatru“

To je, uostalom, složena putanja. Putanja koja skreće ka svim područjima spoznatljivog – psihoanalizi, tumačenju Biblije, politici, poetici, teoriji književnosti, epistemologiji, analitičkoj filozofiji, pravnim teorijama... Putanja koja, u izvanrednom naporu „čitanja“, dovodi (kritički) do suživota Aristotela, Jaspersa i Huserla (*čije Ideje vodilje za jednu fenomenologiju on prevodi¹*), Spinoze i Kierkegaarda, Freuda i Hegela, Marxa i Nietzschea, Gadamera, Austina, Habermasa, Arendtovu, Heideggera, Lévi-Straussa, Patocka, Levinasa ili Rawlsa... Ali putanja koja ostaje, ako se tako može reći, vjerna temeljnom zahtjevu, gotovo izazovu: zahtjevu za „spajanjem vode i vatre“, za sjedinjavanjem „razuma i egzistencije“, ako se pod razumom shvata, kako je on pisao još od svoje prve knjige, „traženje pojmovne tačnosti, sistematske povezanosti i jasnoće, kakvo je oblikovala filozofska tradicija Zapada“, a pod egzistencijom „smisao za prisnost, dramu i dubinu, kakav proizlazi iz osnovnih iskustava pojedinca“. Ovaj program Ricœur će pokušati ostvariti vraćajući takozvanoj *philosophia perennis*, čije su spekulativne katedrale veličanstvene ali nenastanjive, žive izvore egzistencije i uključujući u cjelinu prinos fenomenologije, koja će u njegovim očima ostati „Arijadnina nit u ljudskom lavirintu“.

Paul Ricœur se rodio u Valenceu godine 1913. „ostavši bez oca još na početku rata 1914. godine; on će uskoro izgubiti i majku, te iz poštovanja prema herojima Republike biti odgajan kao dijete palog borca“². Pošto je osuda Sacca i Vanzettija na četrnaestogodišnjem dječaku ostavila dubok trag, on se kao student bori u socijalistički obojenim protestantskim mirotvornim pokretima. Studira u Rennesu i 1935. godine stiče zvanje izvanrednog profesora filozofije, zatim taj predmet predaje u licejima u Saint-Brieucu, Colmaru i Lorientu. Pošto je 1939. godine obuhvaćen mobilizacijom kao oficir, bio je neko vrijeme zatvoren u logoru Gross-Born u Poljskoj (gdje mu je sudrug u nevolji teoretičar Mikel Dufrenne), te kao zarobljenik četiri godine ostaje u Njemačkoj. Po povratku drži predavanja u kolegiju u Chambon-sur-Lignonu u Cévennesima, gdje američki kvekeri pružaju pomoć pastoru i nastavnicima koji su skrivali jevrejsku djecu. Kao prijatelj Emmanuela

¹ Gallimard, 1950, 1985.

² Olivier Abel, Paul Ricœur, Michalon 1996.

Mouniera često dolazi u intelektualnu zajednicu stvorenu oko časopisa *d'Esprit*³ i njegove misaone porodice, kojima će uvijek ostati vjeran. Zatim radi kao naučni saradnik u Državnom naučno-istraživačkom centru sve do 1948. godine, kada na Filozofskom fakultetu u Strasbourgu nasljeđuje Jean Hyppolitea. Godine 1956. dodjeljuju mu Katedru opšte filozofije na Sorbonni, koju ostavlja deset godina kasnije i sudjeluje u stvaranju novog univerziteta u Nanterreu.

Na fakultetu u Nanterreu s kantom za smeće nabijenom na glavu

Taj doživljaj će u životu Paul Ricœura biti teško podnošljiv. U Nanterreu on prisustvuje „rađanju šezdesetasmaške pobune“. Kao član disciplinske komisije pred koju 06. maja 1968. godine izlazi nekolicina „pobješnjelih“ s tog Univerziteta, s Danielom Cohn-Benditom na čelu, on pristaje uz one koji se zalažu za dijalog, i s Henrijem Lefebvreom i Alainom Touraineom, podržava odbranu studenata. Postavlši „*predsjednik privremenog upravnog odbora*“, drugim riječima dekan fakulteta, u jednom metežu januara 1970. godine biva napadnut i zlostavljan, te mu na glavu nabiju kantu za smeće. Krajem februara, da bi očuvao sigurnost u univerzitetskom naselju, on zahtijeva intervenciju policije, koja ne čeka da joj se to dvaput kaže, nego ispendreči sve što je nalik na ljevičara, isprevrće automobile i sve polomi. Studentski štrajk protiv policijskog nasilja, koji neizbježno uslijedi, također se izrodi u nasilje: šezdesetak ranjenih, studentska menza opustošena, milionske materijalne štete. Paul Ricœur 09. marta podnosi ostavku, a zamjenjuje ga René Rémond. U novembru 1969. godine, pri izboru za Collège de France, pobjeđuje ga Michel Foucault.

„U glavi“ Paula Ricœura ostat će dugo legendarna kanta za smeće, za koju će mu se pokasno izvinuti Daniel Cohn-Bendit. Zbog medijske buke koju je ona podigla zaboravljeni su i stavovi koje je on zastupao o studentskom pokretu i univerzitetskim reformama. Doista, u toj huci i buci „nestaje“ filozof: kao vjernik i nemarksist on će biti odsutan iz svih revolucionarnih rasprava sedamdesetih godina, pa će glas sticati u inostranstvu. Njegov životni put će od tada dobrim

³ Časopis *d'Esprit* je Ricœuru posvetio broj 7-8. od jula 1988, koji su uredili Olivier Mongin i Joël Roman

dijelom proticati u Louvainu, Genevi, Montréalu i, prije svega, u Sjedinjenim Državama: u jednom kvekerskom koledžu, zatim u New Yorku, i najzad, kao profesor po pozivu, u Divinity School i Odjelu filozofije Univerziteta u Chicagu. Ricœur će biti i predsjednik Međunarodnog filozofskog instituta i direktor časopisa *Revue de métaphysique et de morale*.

Refleksivna filozofija i samospoznaja

Iako je, na razini teorijskog predavanja, prednjačio u „velikim raspravama“ o lingvistici, psihoanalizi, strukturalizmu ili hermeneutici, Ricœur „se vraća“ tek 1983. godine, kada objavljuje *Vrijeme i pripovijedanje*. Nekoliko godina kasnije, na kolokviju u Cerisyju⁴, bit će ustanovljeno da je njegov „međunarodni uticaj“ na „vrhuncu“.

Paul Ricœur je sam nagovijestio iz koje filozofske tradicije potiče njegova misao: „Ona je na pravcu refleksivne filozofije; ostaje zavisna od fenomenologije; hoće da bude hermeneutička varijanta te fenomenologije“. Najprije „pogođen“ hrišćanskim egzistencijalizmom Gabriela Marcela i Karla Jaspersa, od kojeg prije svega, uzajmljuje razlikovanje četiri vrste krivnje (pravne, moralne, političke i teološke), Ricœur u stvari polazi u pravcu refleksivne filozofije, koja, proizivši iz dekartovskog *cogito*, ide, preko Kanta, sve do francuske škole Julesa Lacheliera, Julesa Lagneaua, Léona Brunschviega i Jeana Naberla, koja je, nema sumnje, na njega izvršila presudni uticaj. Ono što traži refleksivna filozofija, to je samospoznavanje, koje se postiže „refleksijom“, to jest činom vraćanja sebi, zahvaljujući kome „subjekt, u intelektualnoj jasnoći i moralnoj odgovornosti“, vraća „ujediniteljsko načelo“ svojih operacija spoznaje, procjene i htijenja. Drugim riječima, ona se posvećuje shvatanju čovjeka, u neizvjesnoj punoći njegova bitka.

Prema tome, bilo je prirodno da Ricœur, kome je stalo do jednog takvog projekta, pođe u susret fenomenologiji, koja proučava uslove njegovog ostvarenja, ali i ruši „san“ po kojem njegov temelj može biti „transparentnost

⁴ Zbornik radova kolokvija (1988.) koji su uredili Jean Greisch i Richard Kearney, izašao je pod naslovom Paul Ricœur – *Les métamorphoses de la raison herméneutique* (Preobražaji hermeneutičkog razuma), Cerf 1991.

subjekta samome sebi". Bilo je logično i da se on polazeći odatle okrene Freudu i da ispita „učinak“ koji je psihoanaliza imala na filozofiju razgrađujući *cogito* i njegove lažne očiglednosti, te predlažeći novo viđenje čovjeka i subjekta, u kojem svijest više nije datost (biti svjestan) nego zadatak (postati svjestan). I najzad, bilo je normalno da se on otvori hermeneutici, u onoj mjeri u kojoj nema upoznavanja sebe koje „*ne bi bilo posredovano znakovima, simbolima i tekstovima*“, pa dakle, ne zahtijeva nekakvu nauku o interpretaciji: odatle njegov „*kritički dijalog*“ s Diltheyem, Schleiermacherom, Gadamerom, ali i Heideggerom i anglosaksonskom analitičkom filozofijom.

Onaj koji govori u Bibliji

O Ricœurovoj poziciji ne bi se imala tačna predstava kad bi se apstrahovao njegov odnos prema hrišćanstvu, protestantizmu, osobito onom koji „pretražuje“ teolog Karl Barth. Ali vraćanje filozofskim pravcima koji su ga proizveli i koje je on sa svoje strane obogatio pokazuje da ga njegovo usrdno protestantsko vjerovanje nije odvelo ka stvaranju ni neke filozofije religije, ni neke religiozne filozofije. U njegovom djelu Bog se pojavljuje kao Onaj koji govori u Bibliji, tako da i tu, da bi Mu se približilo, treba krenuti putevima (biblijske) hermenutike pošto se ne mogu, kako je Ricœur više puta ustvrdio, „*likovi Božji odvojiti od oblika govora u kojima se ti likovi događaju*“.

Nije lako odvezati i razastrti snop problema o kojima raspravlja Ricœur. Prema njegovim vlastitim naznakama, oni se svi izvode iz četiri glavna slučaja u kojima se može upotrijebiti „ja mogu“: ja mogu govoriti (filozofija jezika), ja mogu djelovati (filozofija akcije), ja mogu pripovijedati (teorija naracije) i ja se mogu smatrati odgovornim za svoja djela i mogu dopuštati da mi se ona pripisuju kao njihovom stvarnom počinocu (filozofija morala). Pitanjima jezika, akcije, pripovijedanja i moralne priupisivosti Ricœur će, u svome velikom djelu iz 1983-1985. godine, *Vrijeme i pripovijedanje* (primljenom kao „kritički nastavak“ Heideggerova *Bitka i vremena*), dodati pitanje vremena, a u svojim posljednjim djelima pitanje zaborava i oprostjenja ili, uopštenije (analizu koja se tiče kako mnemotehnike tako i neuroloških disciplina i rada historičareva), pitanje odnosa prema prošlosti, uslovljenog različitim okolnostima, običajima i zloupotrebama, kojima se ostvaruje to pretvaranje odsutnosti u sadašnjost, u čemu se i sastoji pamćenje.

Svoju doktorsku tezu, *Voljno i nevoljno*, prvu svesku *Filozofije volje*, čiji će drugi dio (*Pogrešivi čovjek i simbolika zla*) biti objavljen pod zajedničkim naslovom *Konačnost i krivnja*, Ricœur objavljuje 1950. godine. Ta djela su prava Ricœurova „odskočna daska“ i osnova i polazište s kojih će se razvijati čitava njegova misao. Filozof u njima razrađuje egzistencijalnu fenomenologiju volje kroz analizu najjednostavnijih oblika doživljenog iskustva, kao što su kolebanje, izbor, uzbuđenje, napor ili navika, te ističe tajnovitost utjelovljene egzistencije, koja zavisi od „*patetičnosti bijede*“, u kojoj se pojmom pogrešivosti koristi da bi se u samu građu čovjekovu, čija je bitna oznaka „*nesrazmjernost*“, krhkost i posrednost između konačnog i beskonačnog („*Čovjek, to je radost zbog onoga Da u tužnom izgledu konačnog*“) ucrtala pukotina, mogućnost moralnog.

„Simbol navodi na razmišljanje“

On se zatim suočava s problemom konačnosti i krivnje, zle namjere i zla, te dolazi do jedne široko shvaćene hermenutike oblika, mnogostrukih i mnogoglasnih, preko kojih je ljudskost, osobito hebrejska i grčka, predstavila svoje iskustvo sa zlom, ljagom, grijehom i krivicom, poistovjećujući u poetskim, mitskim i simboličkim izrazima samu šifru ljudske dubine i za filozofiju neiscrpno vrelo propitivanja. Formula kojom se tada koristi Ricœur postaje čuvena („*simbol navodi na razmišljanje*“) i otvara put njegovim kasnijim istraživanjima.

„*Hermeneutički zaokret*“ ga neće nagnati da izgradi nekakvu „ujedinjenu nauku“ interpretacije, već da podrži „*sukobljavanje interpretacija*“. Njegov posao će se sastojati u sklapanju jedne demistifikatorske hermeneutike (koju su proslavili, taj izraz će doživjeti jednak uspjeh, „učitelji sumnje“: Marx, Nietzsche i Freud), koja uvijek povezuje simbol kao masku žudnje, motivacije, namjere ili značenja i jednu obnoviteljsku hermeneutiku, koja, preko odnosa s posvećenim, pridaje simbolu sposobnost da otkriva prvobitni smisao ili neizrecivu istinu. Ipak, za njega nikada nije u pitanju samo mišljenje u simbolima, niti zasnivanje tehnike mišljenja o simbolima, nego razmišljanje o sebi, polazeći od simbola.

Težnja za postojanjem i žudnja za bitkom

Ricœurova pažnja će se zatim usredsrediti na problematiku u vezi s teksatom i metaforom, na „*semantičku inovaciju*“ i na istraživanje prostranih područja na

kojima se ostvaruje narativnost, obični razgovor, istoričarsku istoriju, fikciju grčkih tragičara i političku utopiju. Ali ništa mu neće biti tuđe, kao što svjedoči njegov stalni dijalog s religijom, prirodnim i društvenim naukama, njegovo razmišljanje o politici, provosuđu i „*etičnom djelovanju*“... Njegov pothvat se mogao učiniti enciklopedijskim, jer, da bi se ostvario projekt „*zajedničkog filozofiranja*“, trebalo je, velikodušno, saslušati sve što se govorilo o bitku, o ljudskom subjektu i o njegovim djelima, o svijetu u kojem on konkretno mora živjeti, o posvećenom koje on ne može postići, ali ka kojem može težiti. Ali, kao svi veliki filozofi, prihvatjući darovanje smisla gdje god se ono ponudi; on je htio misliti samo jedno: kako u svojoj krhkosti čovjek održava svoju težnju za postojanjem i svoju žudnju za bitkom.

Paul Ricœur je ozbiljno patio od srca. Preminuo je u petak, 20. maja, u svanuće.

Prijevod sa francuskog jezika:

prof. Petar Stefanović